

КОЗЛОВ О.М.

ВОЗНЕСЕНСЬКА ЦЕРКВА І РОДИННИЙ СКЛЕП ДРАГОМИРОВИХ

Висвітлюються питання будівництва, освячення і функціонування Вознесенської церкви у м.Конотоп протягом XVIII-XX ст., показана роль родин Кандиб і Драгомирових в історії цього храму.

Місто Конотоп (вчені вважають, що його назва походить від слова “*конотопье*” - багнисте місце) засноване у 30-х роках XVII ст. на кордоні Речі Посполитої та Московської держави. Конотоп був одним з тих укріплень, які поляки будували по лінії Путивльського рубежу. Спочатку це був “*городок*”, обнесений з трьох боків валом, який двома паралельними сторонами упирався в р.Єзуч, складавши четверту сторону цього містечка¹.

Раніше ці землі належали путивлянину Никифору Яцину, але після Деулинського перемир'я 1618 р., за яким Москва віддала Польщі Чернігово-Сіверські землі, побережжя Сейму було віддане королем Володиславом IV Юрію Оссолінському для заселення та будівництва прикордонних містечок.

За часів Визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. Конотоп був сотенним містечком Чернігівського, потім - Ніжинського полків. Після вигнання поляків Яцин почав забирати у конотопців свої колишні землі. Це питання вирішувалось у Москві, але закінчилося нічим, оскільки конотопці чинили опір.

За описом 1654 р., місто мало доволі міцні укріплення. Вони знадобились гетьману України І.Виговському у 1659 р. Уклавши союз з Кримом та підписавши Гадяцький трактат з Польщею, Виговський виступив проти Москви. Росіяни направили в Україну військо на чолі з князями Трубецьким та Ромадановським, щоб зашкодити цьому. Весною 1659 р. Трубецькой, Ромадановський, Пожарський блокували у Конотопській фортеці ніжинського полковника Григорія Гуляницького з двома полками. Облога затягнулася до кінця червня, що дало можливість Виговському зібрати сили та підійти до Конотопа. 28 червня 1659 р. він розбив московське військо у битві на р.Соснівка. Російський історик С.Соловйов так писав про цю битву: “*Цвет московской конницы, совершившей счастливые походы 54-го и 55-го годов, сгиб в один день, пленных досталось победителям тысяч пять. В печальном платье вышел Алексей Михайлович к народу, и ужас напал на Москву... царствующий град затрепетал за собственную безопасность...*”

Пам'ятником Сосновської битви залишається теперішня конотопська Вознесенська церква, більш відома в народі як Сорокосвятська. Ініціатором будівництва був гетьман І.Брюховецький.

Невідомо, коли саме церква була збудована, проте в акті 1699 р. читаємо, що козацький старшина Андрій Лизогуб купив у Конотопі “*плицы*” - “*озле гребли меской над берегом в парафии Сорокосвяцкой*”². Вона була збудована у передмісті Дрижчовка, яке “*мескою греблею*” було з'єднано з другим передмістям - Загребеллям, частиною Конотопу, що знаходилося на іншому, правому березі р.Єзуч.

Козлов Олександр Миколайович - провідний спеціаліст відділу інформації та використання Державного архіву Сумської області.

Конотоп у першій половині XVIII ст. залишається сотенним містечком Ніжинського полку. На 1711 р. у ньому проживала 701 сім'я³. Його жителі займалися землеробством, скотарством, торгівлею, різними ремеслами. У місті діяла гута, кілька водяних млинів, які належали козацькій старшині. З 1782 р. Конотоп став повітовим містом Новгород-Сіверського намісництва. Був затверджений герб міста у вигляді прямокутного щита червоного кольору, в центрі якого зображено золотий Андріївський хрест, під ним - срібний напівмісяць внутрішньою стороною доверху, над хрестом - шестикутна зірка⁴. Управління містом здійснювала шестигласна дума та магістрат з виборними посадами. У 1796 р. Конотоп став повітовим містом Малоросійської, а з 1802 р. - Чернігівської губернії⁵.

Серед конотопської старшини XVIII ст. особливе місце займала родина Кандиб. Один з її представників, Данило Кандиба, мав безпосереднє відношення до історії Сорокосвятської церкви. На його кошти на місті церкви XVII ст. була збудована нова дерев'яна церква Сорока мучеників. Зберігся лист Київського митрополита Тимофія до Данила Кандиби з приводу освячення нового храму:

“Благородный господин Данило Кандыба. Писание вашего благородия сего декабря 24-го дня мы получили, которым изволите нашего благословения на освящение вновь устроенной св. четырёхдесяти мученик Конотопской церкви. На оное писание вашему благородию архиерейско объявляем, как и пред сим благородию архиерейско объявлявано, что когда зато не прогневется, надлежит тому быть от протопопа конотопского Моисея Криветского представление к нам об оной, вновь состроенной, церкви засвидетельствованием указных обстоятельств, коих при сем копия приложена, когда будят прислано, в то время и не освящение оной от нас грамота выдана будет. При сем Божия благословения вашему благородию и всему почтенному дому вашему желая, пребываем.

Вашего благородия всего добра искренне желательный богомолец и услужливый пастырь митрополит Киевский Тимофей.

1751 г. декабря 27”⁶.

Цю церкву у народі назвали “кандибівською”, і діяла вона до будівництва Вознесенської церкви.

Церква Вознесіння Господня була збудована у 1824-1846 рр. замість “кандибівської” Сорокосвятської. Будівництво будь-якої церкви зазвичай починалося із звернення прихожан до управління єпархії про дозвіл на закладення церкви. Потім укладався контракт з майстром на будівництво церкви та розпочинався збір пожертвувань.

У “Книге для записи расхода денег. 1809-1828 гг.” по Сорокосвятській церкві, яка знаходиться на зберіганні у Держархіві Сумської області, читаємо: “1824 г. 28 февраля куплено на прошение архиерею простой бумаги в золотом обресе - 30 копеек”⁷. 28 лютого 1824 р. можна вважати днем початку робіт з будівництва нового храму. На цей час священиком Сорокосвятської церкви був Олексій Вербицький, дяком - Гнат Сноровський, церковним старостою - Прокіп Самоха⁸. Відправивши прохання архиерею, вони уклали контракт “с майстером” на “изделку кирпича и сооружение церкви”, дав йому завдатку 100 крб. Прізвище “майстера”, Микита Абрамєв (Абрамов), уперше згадується в церковних записях за липень 1825 р. Він не був уродженцем Конотопа, а скоріше походив з великоросійських губерній, у “книгах” часто зустрічаються записи про пересилку йому поштою різних сум коштів за працю⁹.

Спеціально для роботи артілі майстра був збудований “церковный кирпичный” завод. Його збудував селянин поміщика Судієнка Василь Сахно. Для його улаштування колезький реєстратор Микита Сердюков безкоштовно пожертвував ліс та землю для випалки цегли¹⁰. “Завод” представляв собою звичайний дерев’яний сарай, покритий соломною, у ньому була облаштована піч для випалки цегли. Артіль працювала нерегулярно, і лише у березні 1842 р. Абрамов завершив усі роботи, передбачені контрактом, і йому “отдано за расчетом остальных 43 р. 42 1/4 коп.”¹¹. Після цього було укладено угоду з іншим церковним майстром Мартином Волковим про “чекатурную работу”¹².

“Книги для записи расхода денег” по Сорокосвятській та Вознесенській церквах дозволяють встановити прізвища ремісників. Так, конотопський коваль Григорій Стовпець виготовив для храму “железные лины под карнизы и шворни в стены” (1839 р.), “длинную железную цепь для церковного паникадила” (1842 р.), “железные костыли для прибавки церковных окон” (1845 р.)¹³. Столяр поміщика Андрія Кандиби, Григорій Дичинський, зробив 23 великих вікна (травень 1842 р.) та 9 круглих вікон (вересень, грудень 1844 року)¹⁴. На Кролевецькому Хрестовоздвиженському ярмарку у 1843 р. було закуплене залізо для церковного даху. Упорядкувати дах взявся однодворець Подгородньої слободи Путивльського повіту Петро Іванович Демидов (вересень 1843 р.)¹⁵.

У жовтні 1846 р. були уже наслані поли і маляр с.Попівка Москалець розпочав фарбування церковного амвону та двох кліросів. На новий 1847 р. у храмі встановили два іконостаси. Будівництво церкви Вознесіння Господня було завершено за такого церковного причту: священники Степан Бистрицький і Василь Святський, дяк Гаврило Куклаковський, церковний староста майор Іван Драгомиров¹⁶.

Точна дата освячення храму невідома, але у березні 1847 р. він уже діяв як Вознесенська церква. Про це свідчить напис на одній з церковних книжок: “Сия книга выдана из Черниговской Духовной Консистории г.Конотопа в новоустроенную каменную Вознесенскую церковь... марта 6-го дня 1847 года”.

Після закінчення будівництва церкви продовжуються роботи з її благоустрою. У травні 1847 р. тесляр Калузької губернії Потап розпочав будівництво каплиці “для постановки в ней большего церковного колокола, отданного Вознесенскому храму от упраздненного Георгиевского прихода”¹⁷. Слід зазначити, що постійна кам’яна дзвіниця була збудована лише у 1897 р. на кошти прихожан поблизу церкви, над Путивльською вулицею. До цього часу при храмі була дерев’яна дзвіниця.

У збудованому храмі спочатку було два холодних вівтаря: центральний, Вознесіння Господня, та південний, Сорока Мучеників¹⁸. У 1879 р. відкритий північний престол Великомученика Пантелеймона¹⁹. До 1905 р. всі три вівтаря у церкві були теплі.

Вознесенська церква входила до складу першого Благочинного округу Конотопського повіту. У 1868 р. серед її прихожан були: в м.Конотоп - 665 чол. та 753 жін., на хут.Бондаровий - 165 чол. та 155 жін., хуторі відставного майора Драгомирова - 3 чол. та 1 жін., хут.Сарнавський - 79 чол. та 88 жін. Усього у 230 дворах - 912 чол. та 1003 жін.²⁰

22 жовтня 1860 р. при Вознесенському храмі була відкрита церковна школа, де на 1 листопада цього року навчалось 14 хлопців та 5 дівчат²¹.

1 вересня 1884 р. при цій церкві відкрилася церковно-приходська школа, яка знаходилась у найманому приміщенні. У 1900 р. на церковному погості на кошти

парафіян (6 тис.крб.) і Синоду (3 тис.крб.) було зведено школу²². При храмі існувала бібліотека, в якій у 1905 р. нарахувалось 150 томів книг²³.

Окрім школи та бібліотеки, церква мала 1 дес. садибної і 2 дес. орної землі. На церковному погості були збудовані господарські приміщення, у 1908 р. на кошти церкви придбано будинок для священика.

За радянських часів церква була закрита, будинки та школа були націоналізовані. У 1940-1941 рр. були розібрані дзвіниця та світловий барабан на самій церкві. Лише прихід німців, які дозволили відкрити чотири конотопські церкви, врятував Вознесенську церкву від знищення²⁴. З тимчасовим дерев'яним завершенням замість світлового барабану церква простояла до 1992 р., коли за проектом Сумського КАРВ інституту "Укрпроектреставрація" було відновлено барабан, повернувши храму первозданий вигляд.

Як зазначалося вище, будівництво Вознесенського храму у 1846 р. закінчилося при церковному старості, майорі Івані Драгомирові, який займав цю посаду двадцять три роки.

Іван Іванович Драгомиров походив зі старовинного українського роду. Його дід, Антон Драгомирецький, виїхав до України з польських земель. У 1739 р. він одружився з дочкою козака Матвія Моцкевича і жив у с.Рябцев Стародубського полку. Помер він рано, залишивши сиротою свого сина Івана. Хлопця виховував дід по материнській лінії Матвій Моцкевич. Іван Антонович служив у Псковському та Астраханському драгунських полках, вийшов у відставку капітаном. Був записаний до родовідної книги дворян Новгород-Сіверського намісництва під прізвиськом Драгомирецький-Моцкевич. У 1788 р. Новгород-Сіверські дворянські депутатські збори дозволили йому називатися Драгомировим. Іван Антонович був одружений з Оленою Яківною Троцькою, мав сина Івана і чотирьох доньок.

Іван Іванович Драгомиров народився у вересні 1787 р., служив у Тверському драгунському полку, брав участь у російсько-турецькій війні 1806-1812 рр., Вітчизняній війні 1812 р. та закордонних походах 1813-1814 рр.²⁵ Після виходу у відставку майором у 1825 р. він купив неподалік Конотопа хутір і, одружившись з Галиною Романівною Балюрою, зайнявся сільським господарством. Наприкінці 1833 р. він був обраний старостою Сорокосвятської церкви і залишався на цій посаді до вересня 1856 р.

З Вознесенською церквою пов'язане життя не одного покоління Драгомирових. У жовтні 1905 р. на її погості був похований видатний російський військовий діяч, генерал-ад'ютант Михайло Іванович Драгомиров. Він народився 8 листопада 1830 р. на батьківському хуторі неподалік Конотопа. Успішно закінчивши конотопське міське училище, вступив до Дворянського полку (пізніше Костянтинівський кадетський корпус) - навчального закладу, який давав загальну військову освіту. М.Драгомиров закінчив курси у Дворянському полку "из отличнейших", і його ім'я було викарбувано на мармуровій дошці.

Як один з кращих випускників Михайло Іванович отримав призначення до гвардійського Семенівського полку. У 1854 р. вступив до Військової Академії, яку успішно закінчив у 1856 р., отримавши золоту медаль, що давалася кращому випускнику Академії²⁶.

У 1860 р. Драгомиров - викладач, а в 1863-1869 рр. - професор кафедри тактики Миколаївської академії Генштабу. В цей час видаються його книги "Очерки австро-прусской войны в 1866 г." (СПб., 1867 г.), "Записка тактики" (СПб., 1866 г.) для військових училищ²⁷.

З 1873 р. генерал-майор Драгомиров очолив 14-у піхотну дивізію. Ця дивізія свого часу брала участь у Вітчизняній війні 1812 р., закордонних походах 1813-1814 рр. За Кримську війну усі полки дивізії отримали найпочеснішу колективну бойову нагороду - Георгієвські прапори з написом "За Севастополь". З першого дня командування цією дивізією М.І. Драгомиров намагався виховувати у особистого складу прагнення до оволодіння військовою майстерністю у стислі строки. Головні думки своєї системи навчання військових Драгомиров виклав у "Памятної книжкє чинов 14-й пехотной дивизии". Правильність драгомировських методів яскраво підтвердилась у ході російсько-турецької війни 1877-1878 рр. За керівництво військами при форсуванні Дунаю генерал був нагороджений орденом Георгія III ступеня. Був важко поранений.

Після закінчення лікування генерал-лейтенант М.І. Драгомиров у 1878-1889 рр. був начальником Академії Генштабу. Оцінюючи його діяльність на цій посаді, історик цієї академії у 1882 р. писав, що під його "непосредственным влиянием воспиталось с конца пятидесятих годов все наше военное общество"²⁸.

У 1889 р. Драгомирова призначено на посаду командуючого військами Київського військового округу, з 1898 р. він - Київський, Подільський, Волинський генерал-губернатор, з 1903 р. - член Державної Ради. Після виходу у відставку Драгомиров переїздить до свого родового хутора під Конотопом. Весь вільний час присвячує науково-публіцистичній діяльності, колекціонує твори мистецтва, підтримує зв'язки з літераторами та художниками. Його літературна спадщина становить більше 30 книг та брошур. Займаючи посаду командуючого військами округу, Драгомиров запроваджує використання українських пісень у військах округу. "Нужно сказать, - пише один з мемуаристів, - что до Драгомирова пение в войсках украинских песен строго воспрещалось и уничтожение запрета было большой заслугой покойного перед родиной. Любя пение родных песен и введя их в войске, Драгомиров не мог слушать их без особого умиления. Нередко можно было видеть сидящего, под аккомпанементы бандуры, какую-либо старинную украинскую думу из времен Сагайдачного, Дорошенка, Хмельницкого, Мазепы"²⁹.

Драгомиров підтримував молодих живописців. Так, він неодноразово клопотав про допомогу учню Київського художнього училища Дмитру Ільченку перед конотопським земством, а 30 вересня 1905 р. звертався з цього приводу до І.Ю. Рєпіна.

З відомим художником Драгомирова пов'язувала давня дружба. Риси зовнішності Драгомирова слугували художнику для центрального персонажу картини "Запорожці" - отамана Івана Сірка, від імені якого запорожці пишуть листа турецькому султану. У серпні-вересні 1889 р. Рєпін пише портрет Драгомирова. До 1917 р. ця робота знаходилася в Академії Генштабу у Петербурзі. У жовтні 1889 р. І.Ю. Рєпін пише портрет його 18-річної доньки - Софії Михайлівни - в українському костюмі. Одночасно з Рєпіним у тому ж костюмі Софію Михайлівну писав В.Серов. У 1898 р. Рєпін зробив акварельний портрет Драгомирова, а Серов у 1900 р. - С.М. Лукомської (Драгомирової).

Михайло Іванович Драгомиров був одружений з донькою лікаря Софією Аврамівною Григорович. У них було п'ятеро синів та дві доньки. Старша донька - Софія Михайлівна - вийшла заміж за Олександра Сергійовича Лукомського, пізніше - генерал-лейтенанта. У роки громадянської війни він був одним з керівників білого руху, головою уряду та помічником Денікіна. У 1920 р. емігрував до Парижа, де й помер у 1939 р., а через деякий час померла і Софія Михайлівна. Один з синів

М.І. Драгомирова покінчив з собою. І.Ю. Рєпін у листі до своєї знайомої Званцевої від 1 червня 1889 р. писав: *“Трогательную историю рассказал мне сегодня Драгомиров. Сын его, 18-ти лет, застрелился в прошлом году. Он был влюблен в такую же молодую девушку: и они выдумали исповедываться в грехах друг перед другом. Он нашел себя таким грешником, не достойным ее, что убил себя”*³¹.

Другий син, Аврам Михайлович, став кадровим військовим, у травні 1917 р. командував Північним фронтом. У роки громадянської війни був членом *“Особого совещания”* при Денікіні.

Михайло Іванович Драгомиров був почесним членом Московського та Київського університетів, конференції Ради Миколаївської Академії Генштабу, Михайлівської артилерійської академії, шведсько-норвезької Королівської академії, Національного військового товариства Франції³².

Помер М.І. Драгомиров від паралічу серця у ніч на 15 жовтня 1905 р. Похований у склепі біля Вознесенської церкви. На похорони зібралось багато народу, надійшло близько шестисот телеграм зі всієї Росії та з-за кордону. Були вінки від короля Румунії, французького військового міністерства, Лейб-гвардії Семенівського полку, Болгарського військового міністра і Генштабу. Земство надіслало вінки з написами *“Слава России и гордости Конотопу”*, *“Доблестному согражданину”*, *“Именитому земляку, славному атаману - земская громада”*.

У 1912 р. поруч з М.І. Драгомировим у родовому склепі була похована його дружина - Софія Аврамівна.

В радянський час склеп Драгомирових був пограбований, у 20-ті роки шукачі скарбів у пошуках коштовностей розбили цинкову труну Драгомирова та забрали її для господарських потреб. Згодом вхід до склепу замурували, і в такому вигляді він простояв до 1960-х років. Саме тоді на цьому місці розпочалося будівництво тиру і могила була остаточно знищена. Однак у 1970-х роках з приїздом болгарської делегації *“могила”* М.І. Драгомирова була *“відбудована”* у короткий термін. Це пояснюється тим, що у Болгарії свято шанують героїв Визвольної війни 1877-1878 рр. На його честь у цій країні названо два міста - Драгомирово. Та справжнє місце поховання допоможуть встановити лише спеціальні дослідження. Ще однією пам'яткою про славетного генерала є пам'ятник М.І. Драгомирову перед його будинком на колишній Комісаровій вулиці у Конотопі.

¹Лазаревський А. Описание Старой Малороссии. Полк Нежинский. - Т. II. - К., 1893. - С. 206.

²Там же. - С. 211.

³Лазаревський А. Опись Конотопской сотни 1711 г. - Чернигов, 1892. - С. 19.

⁴Винклер П. Гербы городов, губерний и посадов Российской империи, внесенные в полное собрание законов с 1649 по 1900 гг. - СПб., 1900. - С. 72.

⁵Брокгауз Ф., Ефрон И. Энциклопедический словарь. - Т. 16. - СПб., 1895. - С. 28.

⁶Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 6. Уезды: Новгород-Северский, Сосницкий, Городницкий, Конотопский, Борзенский. - Чернигов, 1874. - С. 282-283.

⁷Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф. 875. - Оп. 2. - Спр. 4. - Арк. 73.

⁸Там само. - Арк. 72.

⁹Там само. - Ф. 875. - Оп. 2. - Спр. 5. - Арк. 8.

¹⁰Там само. - Спр. 4. - Арк. 73.

¹¹Там само. - Спр. 5. - Арк. 61.

¹²Там само. - Арк. 62.

¹³Там само. - Арк. 39, 63, 87.

¹⁴Там само. - Арк. 63, 81, 87.

¹⁵Там само. - Арк. 71.

¹⁶Там само. - Арк. 99.

- ¹⁷ Там само. - Спр.6. - Арк.2.
¹⁸ Там само. - Ф.894. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.7.
¹⁹ Там само. - Спр.9. - Арк.15.
²⁰ Там само. - Спр.1. - Арк.10.
²¹ Державний архів Чернігівської області. - Ф.679. - Оп.2. - Спр.4905. - Арк.1.
²² ДАСО. - Ф.875. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.1, 5.
²³ Там само. - Арк.2-3.
²⁴ Там само. - Ф.Р-4259. - Оп.2. - Спр.30. - Арк.7.
²⁵ Лисий І. Михайло Іванович Драгомиров // Сільські горизонти. - 1992. - 28 квітня; Брокгауз Ф., Ефрон И. Энциклопедический словарь. - Т.ХІ. - СПб., 1893. - С.91.
²⁶ Герои Шипки. Сборник. - М., 1979. - С.11.
²⁷ Советская историческая энциклопедия. - Т.V. - М., 1964. - С.320.
²⁸ Художественное наследство. Репин. - Т.I. - Л., 1948. - С.186-187.
²⁹ Там же. - С.188.
³⁰ Журналы Конотопского очередного и Чрезвычайного Уездного Земского Собрания от 30 января, 1 марта и с 25 сентября по 1 октября 1905 года. - Конотоп, 1906. - С.154; Художественное наследство. Репин. - С.197.
³¹ Художественное наследство. Репин. - С.191.
³² Герои Шипки. - С.35.

There are viewed questions of building, consecration and functioning of Voznesenska church in Konotop town during the XVIII-XX cent. The role of Kandybas and Dragomyrovs families in the history of this temple is shown.

Отримано 12.02.2007.

Околиці старого Конотопа кінця XIX ст. Худ. В.О.Борошнев, 2007 р.